Painotettu opetus kaupunkikouluissa Suomessa: painotetun opetuksen oppilasvalikointi ja -ryhmittely, opetussuunnitelmat ja alueellinen sijoittaminen 2020-luvun alussa

Terhi Pasu[1]

Suomessa koulutuspolitiikan tavoitteena on ollut turvata oppilaiden yhdenvertaiset mahdollisuudet koulutuksessa ja tasoittaa perhetaustasta johtuvia kouluttautumiseroja (mm. Kalalahti & Nori, 2023, s. 31). Näiden päämäärien edistämiseksi toteutettiin 1970-luvulla peruskoulu-uudistus, jonka keskeisenä tavoitteena oli vähentää koulutuksellista ja yhteiskunnallista eriarvoisuutta (Rinne, 2001). Kansainvälisesti tarkasteltuna suomalainen peruskoulu näyttäytyy varsin tasa-arvoisena: PISA-tutkimusten mukaan oppilaiden osaaminen on pitkään ollut Taloudellisen yhteistyön ja kehityksen järjestö OECD:n jäsenmaiden keskitason yläpuolella, ja perusopetuksen alueellinen tasa-arvo toteutuu koko maan mittakaavassa suhteellisen hyvin (Hiltunen ym., 2023). Pitkällä aikavälillä tarkasteltuna suomalainen peruskoulu on onnistunut edistämään koulutusmahdollisuuksien tasa-arvoa ja sosiaalista liikkuvuutta (Pekkarinen & Uusitalo, 2012).

Tutkimuskirjallisuudessa yhtenäistä peruskoulujärjestelmää on tarkasteltu kriittisesti, sillä tasa-arvoisena pidetty peruskoulu kätkee alleen sisäistä eriytymistä ja eriarvoisuutta (mm. Lundahl, 2016; Seppänen ym., 2015; Thrupp ym., 2023; Kosunen ym., 2024). Väitöskirjani (Pasu, 2025) jatkaa tätä tutkimuksellista keskustelua tarkastelemalla painotetun opetuksen järjestämisen käytänteitä yhtenäisen ja yhdenvertaisen peruskoulun haastajana.

Aiemmat tutkimukset osoittavat, että suomalaisoppilaiden osaaminen on heikentynyt 2000-luvun alun jälkeen (mm. Hiltunen ym., 2023), ja kaupungeissa koulujen väliset erot ovat kasvaneet monilla mittareilla tarkasteltuna. Huolestuttavaa on myös se, että koulujen sisällä luokkien väliset erot sekä oppilaspohjan rakenteessa (mm. Bernelius, 2013; Seppänen ym., 2015) että oppilaiden osaamisessa (mm. Yang Hansen ym., 2014, s. 37–38) ovat kasvaneet. Koulut ja koululuokat ovat alkaneet eriytyä yhä jyrkemmin kaupungeissa.

Eriytyminen on moniulotteinen ilmiö (ks. Kosunen ym., 2024). Sen taustalla vaikuttaa useita toisiinsa kietoutuvia tekijöitä, joista yksi on oppilaiden valikointi ja sen mukainen oppilasryhmittely painotetun opetuksen luokkiin. Painotetulla opetuksella tarkoitetaan perusopetusta, jossa noudatetaan painotettua opetussuunnitelmaa (perusopetuslaki, 1998/628, 28 §). Koulut käyttävät painotettua opetusta perusteena valikoida osa oppilaistaan. Perusopetuslain mukaan painotetun opetuksen oppilaaksiotossa voidaan käyttää oppilaiden ”taipumuksia” osoittavaa koetta. Käytännössä kaupungeissa on kuitenkin alettu puhua painotetun opetuksen pääsykokeista (esim. Moilanen, 2017; Keränen, 2016).

Kouluvalintapolitiikka yleistyi Suomessa 1990-luvun aikana osana ylikansallista uusliberaalia koulutuspoliittista käännettä (Seppänen, 2006). Painotettu opetus on yksi keskeinen reitti perheiden kouluvalinnoille ja koulujen oppilasvalikoinnille (Kosunen ym., 2016). Painotettu opetus on saanut verrattain paljon tutkimuksellista huomioita viime vuosikymmeninä perheiden tekemien kouluvalintojen näkökulmasta (mm. Seppänen, 2006; Silmäri-Salo, 2015; Seppänen ym., 2015; Kosunen, 2016). Tutkimuksista tiedetään, että painotettuun opetukseen hakeminen ja valikoituminen on yhteiskuntaluokkasidonnaista: painotusluokille valikoituu pääasiassa korkeasta sosioekonomisesta taustasta tulevia, valtaväestöön kuuluvia ja koulussa hyvin menestyviä oppilaita (Seppänen ym., 2015; Kalalahti ym., 2015; Berisha & Seppänen, 2017; Siipola ym., 2024).

Kouluvalintapolitiikkaa on vain vähän tutkittu opetuksen järjestäjien ja peruskoulujen näkökulmasta. Siksi tartuin yhteiskunnallisesti ja tutkimuksellisesti ajankohtaiseen

[1] *KT, tutkijatohtori, Elinikäisen oppimisen ja koulutuksen tutkimuskeskus CELE, Turun yliopisto*

teemaan: väitöskirjassani tutkin, miten painotettua opetusta järjestetään kaupunkikouluissa Suomessa 2020-luvun alussa ja millaisia haasteita tähän liittyy suhteessa yhtenäisen ja yhdenvertaisen peruskoulun tavoitteeseen. Yhtenäisellä ja yhdenvertaisella peruskoululla tarkoitan universaalia koulumallia (a school for all, Blossing ym., 2014), joka on avoin kaikille lapsille ja nuorille ilman oppilaiden valikointia. Painotetun opetuksen järjestämistä tutkin monimenetelmällisesti keskittyen oppilasvalikointiin ja -ryhmittelyyn, opetussuunnitelmiin sekä alueelliseen sijoittamiseen kaupungeissa.

Väitöskirjani teoreettinen tausta sisältää koulutuspoliittisen ja historiallisen tarkastelun sekä syventyy koulutuksellisen tasa-arvon ja eriarvoisuuden kysymyksiin kouluvalintapolitiikan viitekehyksessä. Tulkitsen tasa-arvoa koulutusmahdollisuuksien tasa-arvon näkökulmasta (ks. Ahonen, 2003; Jakku-Sihvonen, 2009; Kalalahti & Varjo, 2012; Rinne & Vuorio-Lehti, 1996), mutta tiedostan, että tasa-arvokäsitteen monimerkityksellisyys mahdollistaisi myös muita lähestymistapoja tasa-arvokäsitteen määrittelyyn. Eriarvoisuuden käsitettä jäsennän yhteiskuntaluokkaan sidoksissa olevien resurssien sekä alueellisen eriarvoisuuden ja eriytymisen ulottuvuuksina (ks. Kosunen ym., 2024).

Katkelma aineistosta: musiikkiluokan valintakoe

Ennen kuin siirryn tutkimukseni tuloksiin, haluan esittää otteen aineistostani. Tätä varten pyydän kuvittelemaan kuudesluokkalaisen eli 12-vuotiaan oppilaan, joka toivoo pääsevänsä musiikin painotettuun opetukseen seitsemännelle vuosiluokalle. Oppilas on motivoitunut opiskelemaan musiikkia enemmän ja syvemmin kuin mitä yleisopetus tarjoaa, mutta hänellä ei ole ollut mahdollisuutta harrastaa musiikkia ohjatusti vapaa-ajalla. Oppilas lukee koulun nettisivuilta pääsykriteerit musiikkiluokalle:

> *Yläkoulun soveltuvuuskokeessa on seuraavat osatehtävät: laulunäyte (valmistauduttava laulamaan yksi säkeistö esimerkiksi jostain kansanlaulusta ilman säestystä), soittonäyte (esitettävä muutaman minuutin näyte omalla soittimella, soittotaito ei pakollinen, mutta suotava), musikaalisuustesti (melodian- ja rytmintoistotehtävät), sekä kirjallinen koe teoriasta ja säveltapailusta (nuottien ja taukojen aika-arvot, sävelten nimet eri oktaavialoissa, etumerkit, intervallit ei kuitenkaan laatuja, tahtilajit, sointukuuntelu, intervallikuuntelu, pieni melodiankirjoitustehtävä, lyhyt rytminkirjoitustehtävä)* (7. luokka, musiikki, Tampere, 2020; ks. myös Pasu ym., 2023).

Tämä kuvaus valintakokeesta havainnollistaa, kuinka yksityiskohtaisia valintakriteerit paikoin ovat. Se myös osoittaa, miten erityisesti taide- ja taitoaineen painotuksessa vapaa-ajan harrastaminen tuottaa etumatkaa valintakokeessa.

Tutkimuksen päätulokset

Aloitin väitöstutkimukseni analysoimalla suurten suomalaiskaupunkien ja niiden peruskoulujen kuvauksia painotetun opetuksen oppilasvalikoinnista (Pasu ym., 2023). Tulokset osoittivat, että valintakriteerit tai niiden kuvaukset ovat kaupungeissa moninaisia. Oppilaan taipumuksien lisäksi niissä paikoin mitataan myös oppilaiden osaamista, ominaisuuksia, aiempaa koulumenestystä ja vapaa-ajan ohjatuissa harrastuksissa kerrytettyjä taitoja, kuten edellinen aineistositaatti havainnollistaa.

Oppilaat asettuvat oppilasvalikoinnissa eriarvoiseen asemaan perheen taloudellisen, kulttuurisen ja sosiaalisen pääoman (ks. Bourdieu, 1986) perusteella. Osatutkimuksen yksi keskeinen johtopäätös on, että oppilasvalikointiteksteissä rakennetaan käsitystä niin sanotusta ”ideaalioppilaan normista” eli siitä, millainen on painotettuun opetukseen sopiva oppilas. Tällöin suljetaan ulos niitä, jotka eivät vastaa asetettua normia. Oppilaat, jotka eivät koe mahdollisuuksiaan kovin hyviksi päästä painotettuun opetukseen, saattavat päättää olla hakematta. Näin ollen peruskoulujen oppilasvalikoinnista rakentuu jo painotetun opetuksen kuvausteksteissä hakijoiden taitojen mittaamisen myötä sosiaalisen erottautumisen väline.

Toisessa osatutkimuksessa (Pasu & Seppänen, 2024) tarkastelin, miten painotettua opetusta kuvattiin paikallisissa opetussuunnitelmissa ja miten niissä rakentui oikeutus oppilasvalikoinnille. Tulokset osoittivat, että painotusluokkien tuntimäärät vaihtelivat huomattavasti kaupunkien, koulujen ja painotusaineiden välillä. Vähimmillään kyse oli vain yhdestä viikoittaisesta lisäoppitunnista yhden lukuvuoden ajan, enimmillään jopa kuudesta viikoittaisesta lisäoppitunnista usean lukuvuoden ajan. Näin peruskouluvuosien aikana opetuksen määrään voi jossakin oppiaineessa muodostua jopa satojen oppituntien ero opetusryhmien välille, mikä voi vahvistaa osaamiseroja ja vaikuttaa oppilaiden myöhempiin koulutusvalintoihin tai koulutussiirtymiin. Opetussuunnitelmien perusteella

https://doi.org/10.58957/tp.176943 | *Tiedepolitiikka*, *50*(4), 25–29

painotettu opetus tyypillisesti syventää ja laajentaa yleisopetuksen tavoitteita, mutta kaikissa opetussuunnitelmissa ei ollut lainkaan kuvattu sitä, miten tai minkälaisissa sisällöissä painotus oli suunniteltu toteutettavaksi. Tällöin oppilasvalikointia ei voida perustella opetussuunnitelman tavoitteilla.

Kolmannessa osatutkimuksessa (Pasu ym., tulossa) hyödynsin määrällistä aineistoa. Analysoin seitsemän kaupungin aineistolla oppilasvalikoinnin laajuutta, oppilaiden ryhmittelyä sekä oppilaiden valikoitumista painotettuun opetukseen. Lisäksi tarkastelin neljän kaupungin aineistolla painotetun opetuksen sijoittamista kaupunkien kouluverkkoon suhteessa koulujen oppilasalueiden sosioekonomisiin piirteisiin. Tutkimuksen tulokset osoittivat, että keskimäärin noin viidennes seitsemäsluokkalaisista oli valikoitu painotettuun opetukseen. Kaupunkien välillä oli kuitenkin suurta vaihtelua oppilasvalikoinnin laajuudessa, mikä korostaa opetuksen järjestäjien ja peruskoulujen merkitystä koulutuspoliittisina toimijoina. Tulokset oppilaiden ryhmittelystä vastaavat aiempia tutkimuksia (mm. Simola ym., 2015) siitä, että painotettua opetusta järjestetään tyypillisesti luokkamuotoisena. Tällöin koulujen sisälle muodostuu oppilaspohjaltaan erilaisia koululuokkia.

Painotetun opetuksen alueellisen sijoittamisen tarkastelu puolestaan osoitti, että kaupungeissa painotusta järjestetään sosioekonomisilta piirteiltään erilaisilla oppilasalueilla. Painotetun opetuksen tasapuolinen sijoittaminen kaupunkitilaan ei kuitenkaan välttämättä riitä varmistamaan koulujen oppilaspohjan moninaisuutta, jos muut käytänteet, kuten oppilasvalikointi, eivät sitä tue.

Yhteenveto

Väitöstutkimukseni kokonaisuus osoittaa, miten painotetun opetuksen järjestämisen käytänteet haastavat peruskoulun yhtenäisyyttä ja yhdenvertaisuutta. Osassa suuria kaupunkeja oppilasvalikointi on yksityiskohtaista ja oppilasmäärin mitattuna laajaa. Paikallinen koulutuspolitiikka mahdollistaa oppilaiden valikoinnin ohi asuinalueperusteisen oppilaaksioton, eikä kaikilla kouluilla siten ole samanlaista lähikouluvelvoitetta. Tämä asettaa koulut eriarvoiseen asemaan toimintaedellytysten näkökulmasta. Vain tunnistamalla ja tunnustamalla erilaiset eriarvoisuuden ulottuvuudet voidaan vaikuttaa koulujen, koululuokkien ja koulutuspolkujen eriytymiskehitykseen painotetun opetuksen järjestämisen osalta. Painotettua opetusta kuitenkin järjestetään moninaisin tavoin, ja täten tasa-arvon haasteet eivät koske kaikkia kaupunkeja tai kouluja samalla tavalla. Painotettua opetusta järjestetään myös tavoilla, jotka eivät välttämättä lisää koulujen välistä ja sisäistä eriytymistä.

Painotettu opetus on ollut runsaan julkisen keskustelun kohteena viime vuosina. Aihe on ollut myös poliittisesti jossain määrin kiistanalainen. Haluan korostaa, että väitöstutkimukseni ei kritisoi kouluvalintoja tekeviä perheitä eikä väitä koulujen eriytymisen ratkeavan pelkästään painotetun opetuksen käytänteitä muuttamalla. Tutkimus ei myöskään väitä, että painotettu opetus olisi yksiselitteisesti ongelmallista, eikä tutkimus väheksy vapaa-ajan harrastusten myönteisiä vaikutuksia lasten ja nuorten kehittymiselle ja hyvinvoinnille. Sen sijaan tarkastelen painotettua opetusta, johon kytkeytyy oppilasvalikointi, laajempana koulutuspoliittisena ja koulujärjestelmätason kysymyksenä. Tutkimukseni nostaa esiin tarpeen pohtia muun muassa sitä, onko yhtenäisen peruskoulun sisällä tarkoituksenmukaista tarjota sellaisia oppilaansa valikoivia painotusluokkia, joihin oppiaineesta kiinnostuneen mutta ei vapaa-ajallaan harrastavan hakijan on käytännössä mahdoton päästä.

Painotetun opetuksen järjestäminen on ennen kaikkea koulutuspoliittinen ja kunnallinen kysymys. Painotetun opetuksen kehittämisessä tarvitaan koulutuspoliittisia päätöksiä, jotta voidaan ehkäistä koulujen välistä ja sisäistä eriytymistä kaupungeissa. ■

Lähteet

Ahonen, S. (2003). *Yhteinen koulu. Tasa-arvoa vai tasapäisyyttä*. Vastapaino

Berisha, A.-K. & Seppänen, P. (2017). Pupil selection segments urban comprehensive schooling in Finland: composition of school classes in pupils' school performance, gender, and ethnicity. *Scandinavian Journal of Educational Research*, *61*(2), 240–254. https://doi.org/10.1080/00313831.2015.1120235

Bernelius, V. (2013). *Eriytyvät kaupunkikoulut: Helsingin peruskoulujen oppilaspohjan erot, perheiden kouluvalinnat ja oppimistuloksiin liittyvät aluevaikutukset osana kaupungin eriytymiskehitystä* [väitöskirja, Helsingin yliopisto]. Helda. http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-272-530-1

Blossing, U., Imsen, G. & Moos, L. (toim.). (2014). *The Nordic education model. 'A school for all' encounters neo-liberal policy.* Springer.

Bourdieu, P. (1986). The forms of capital. Teoksessa J. D. Richardson (toim.), *Handbook of theory*

and research for sociology of education (s. 241–258). Greenwood.

Hiltunen, J., Ahonen, A., Hienonen, N., Kauppinen, H., Kotila, J., Lehtola, P., Leino, K., Lintuvuori, M., Nissinen, K., Puhakka, E., Sirèn, M., Vainikainen, M.-P. & Vettenranta, J. (2023). *PISA 2022 ensituloksia* [opetus- ja kulttuuriministeriön julkaisuja 2023:49]. Opetus- ja kulttuuriministeriö. https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-263-949-3

Jakku-Sihvonen, R. (2009). Tasa-arvo ja laatu koulutusjärjestelmän kehittämisperusteina. Teoksessa K. Nyyssölä & R. Jakku-Sihvonen (toim.), *Alueellinen vaihtelu koulutuksessa: Temaattinen tarkastelu alueellisen tasa-arvon näkökulmasta* (s. 25–37). Helsinki.

Kalalahti, M. & Nori, H. (2023). Lääketieteen opintoihin valikoituminen ja lääkärin ammatin periytyminen. Teoksessa M. Kalalahti, H. Silvennoinen, J. Varjo & M. Vilkman (toim.), *Koulutus ja yhteiskuntaluokka* (s. 29–49). Tampere University Press. https://doi.org/10.61201/tup.865

Kalalahti, M., Silvennoinen, H. & Varjo, J. (2015). Kouluvalinnat kykyjen mukaan? Erot painotettuun opetukseen valikoitumisessa. *Kasvatus*, *46*(1), 19–35.

Kalalahti, M. & Varjo, J. (2012). Tasa-arvo ja oikeudenmukaisuus perusopetukseen sijoittumisessa ja valikoitumisessa. *Kasvatus & Aika*, *6*(1), 39–55.

Keränen, T. (17.1.2016). Tarvitseeko jo peruskoululaisen erikoistua? Monen koulun mielestä pitää. *Yle*. https://yle.fi/a/3-8601848

Kosunen, S. (2016). *Families and the social space of school choice in urban Finland.* [väitöskirja, Helsingin yliopisto]. http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-51-0322-2

Kosunen, S., Juvonen, S., Huilla, H. & Peltola, M. (toim.). (2024). *Koulu ja eriarvoisuus.* Gaudeamus.

Kosunen, S., Seppänen, P. & Bernelius, V. (2016). Naapurustojen segregaatio ja kaupunkilaisperheiden eriytyvät kouluvalintastrategiat. *Kasvatus*, *47*(3), 230–244.

Lundahl, L. (2016). Equality, inclusion and marketization of Nordic education: Introductory notes. *Research in Comparative & International Education*, *11*(1), 3–12. https://doi.org/10.1177/1745499916631059

Moilanen, K. (20.1.2017). Sisu Heikkeri, 12, on valmistautunut yläasteen pääsykokeisiin viime kesästä asti – jo eskari-ikäiset käyvät koulutesteissä. *Helsingin Sanomat*. https://www.hs.fi/pkseutu/art-2000005052550.html

Pasu, T. (2025). *Painotettu opetus kaupunkikouluissa Suomessa: Painotetun opetuksen oppilasvalikointi ja -ryhmittely, opetussuunnitelmat ja alueellinen sijoittaminen 2020-luvun alussa* [väitöskirja, Turun yliopisto] UTUPub. https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-02-0278-1

Pasu, T., Seppänen, P. & Kosunen, S. (2023). Painotetun opetuksen oppilasvalikointi Suomen kaupunkikouluissa: valintakriteerit ja ideaalioppilaan normi. *Hallinnon Tutkimus*, *42*(1), 38–55. https://doi.org/10.37450/ht.115579

Pasu, T. & Seppänen, P. (2024). Peruskoulujen painotettu opetus paikallisissa opetussuunnitelmissa: Tuntijako, opetussisällöt ja oppilasvalikoinnin oikeutus. *Kasvatus & Aika*, *18*(3), 62–82. https://doi.org/10.33350/ka.140960

Pasu, T., Suomi, J., Siipola, M., Koivuhovi, S. & Seppänen, P. (tulossa). Painotettu opetus suomalaiskaupunkien peruskouluverkoissa. *Terra*.

Perusopetuslaki 1998/628. https://www.finlex.fi/eli?uri=http://data.finlex.fi/eli/sd/1998/628/ajantasa/2025-06-27/fin

Pekkarinen, T. & Uusitalo, R. (2012). Peruskoulu-uudistuksen vaikutukset. *Kansantaloudellinen aikakausikirja*, *108*(2), 128–139.

Rinne, R. (2001). Suomalainen yhtenäiskoulu ja ylikansallinen koulutuspolitiikka. Teoksessa M. Kuikka, A. Lindström, E. Merimaa & P. Elo (toim.), *Koko kansan koulu – 80 vuotta oppivelvollisuutta. Suomen Kouluhistoriallisen Seuran vuosikirja 2001* (s. 127–144). Gummerus Kirjapaino Oy.

Rinne, R. & Vuorio-Lehti, M. (1996). *Toivoton unelma? Koulutuksellista tasa-arvoa koskevat toiveet ja epäilyt peruskoulun synnystä 1990-luvulle.* Opetushallitus.

Seppänen, P. (2006). *Kouluvalintapolitiikka perusopetuksessa – Suomalaiskaupunkien koulumarkkinat kansainvälisessä valossa* [kasvatusalan tutkimuksia]. Suomen kasvatustieteellinen seura. https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-7411-11-7

Seppänen, P., Kalalahti, M., Rinne, R. & Simola, H. (toim.). (2015). *Lohkoutuva peruskoulu: perheiden kouluvalinnat, yhteiskuntaluokat ja koulutuspolitiikka.* Suomen kasvatustieteellinen seura.

Siipola, M., Koivuhovi, S., Pasu, T., Vainikainen, M.-P., Nazeri, F., Rimpelä, A., Kesanto-Jokipolvi, H. & Seppänen, P. (2024). *Painotetun opetuksen hyödyt jäävät oppimisen ja hy-*

vinvoinnin kannalta vähäisiksi Turussa [Turun kaupunkitutkimusohjelma. Tutkimuskatsauksia 6/2024]. https://www.turku.fi/sites/default/files/document/tutkimuskatsauksia_6-2024.pdf

Silmäri-Salo, S. (2015). *Peruskoulun yläkouluvalinnat Turussa. Perheiden yläkouluvalintojen rakentuminen äitien puheissa ja toimissa* [väitöskirja, Turun yliopisto]. UTUPub. https://urn.fi/URN:ISBN:978-951-29-6062-0

Simola, H., Seppänen, P., Kosunen, S. & Vartiainen, H. (2015). Oppilasvalikoinnin paluu? Teoksessa P. Seppänen, M. Kalalahti, R. Rinne & H. Simola (toim.), *Lohkoutuva peruskoulu: Perheiden kouluvalinnat, yhteiskuntaluokat ja koulutuspolitiikka* (s. 87–121). Suomen kasvatustieteellinen seura.

Thrupp, M., Seppänen, P., Kauko, J. & Kosunen, S. (toim.) (2023). *Finland`s famous education system – unvarnished insights into Finnish schooling.* Springer. https://doi.org/10.1007/978-981-19-8241-5

Yang Hansen, K., Gustafsson, J.-E. & Rosén, M. (2014). School performance differences and policy variations in Finland, Norway and Sweden. Teoksessa K. Yang Hansen, J.-E. Gustafsson, M. Rosén, S. Sulkunen, K. Nissinen, P. Kupari, R. F. Ólafsson, J. K. Björnsson, L. S. Grønmo, L. Rønberg & J. Mejding (toim.), *Northern lights on TIMSS and PIRLS. Differences and similarities in the Nordic countries* (s. 25–47). TemaNord. https://doi.org/10.6027/TN2014-528